Magyar Tudomány 187/11 (2026), 1495–1510
DOI: 10.1556/2065.187.2026.11.1

BICENTENÁRIUMI ÖSSZEÁLLÍTÁS

Borúra derű – a 200 éves Akadémia kincsei
Kiállítás az MTA és az MTA KIK alapításának 200. évfordulója alkalmából

Serenity Follows Gloom – Treasures of the 200-Year-Old Academy
Exhibition Marking the 200th Anniversary of the Founding of the Hungarian Academy of Sciences and the Library and Information Centre of the Hungarian Academy of Sciences

Babus Antal
az MTA KIK Kézirattár és Régi Könyvek Gyűjteménye osztályvezetője
babus.antal@konyvtar.mta.hu

Az MTA alapításának 200. évfordulójához kapcsolódó kiállításoknak igen viharos volt az előtörténetük. Az MTA200 Elnökségi Bizottság élén három elnök váltotta egymást, a bicentenáriumi kiállítás rendezésére pedig személyi okok miatt csak 2024 májusában kapott megbízást Császtvay Tünde. Mivel folytak a Széchenyi téri palota felújítási munkálatai, szorult helyzetében az MTA200 Elnökségi Bizottsága úgy döntött, hogy a 2025. májusi ünnepi közgyűlés első napján nem a Duna-parti palotában, hanem a Nemzeti Múzeumban nyílik meg a „Varázshatalom – Tudás. Közösség. Akadémia" című kiállítás mintegy 800 négyzetméteres területen. Az emlékév szervezőinek egy része azonban úgy gondolta, hogy a nagyközönség a Nemzeti Múzeumban rendezett kiállítást nem az Akadémiához fogja kapcsolni, hanem a kiállítóteret adó intézményhez, ezért azt javasolták, hogy a Széchenyi István téri székházban vagy az MTA Könyvtárának épületében is nyíljon tárlat. Az MTA KIK Kézirattár és Régi Könyvek Gyűjteménye osztályvezetőjeként 2024. május 29-én kértek fel a kiállítás megrendezésére, amely végül az MTA Művészeti Gyűjtemény három termében, mintegy 150 négyzetméteren valósult meg. A Művészeti Gyűjtemény felújítása az utolsó pillanatban, 2025 októberének közepén fejeződött be, ekkor láthattunk munkához a FoKa art két munkatársával, Fodor Eszterrel és Kalocsai Lászlóval, akik a kiállítás és a kísérőfüzet látványtervén dolgoztak. A helyzetet az is nehezítette, hogy a nemzeti múzeumbeli kiállítás 2025. október 26-án zárt, és ott azon tárlók egy részét is használták, amelyekre nekünk is szükségünk volt, továbbá a „Varázshatalom" kiállításra több olyan kéziratot, műtárgyat is kölcsönöztünk, amelyet a kiállításunkon mi is be kívántunk mutatni. A „Varázshatalom" kiállítás bontására, a műtárgyak átszállítására, az új kiállítás felállítására szűk két hét állt rendelkezésünkre, úgy, hogy a három termen még ekkor végezték az utolsó simításokat. A „Borúra derű. A 200 éves Akadémia kincsei" című kiállítás végül időre elkészült, 2025. november 5-én ünnepélyes keretek

© 2026 Akadémiai Kiadó

Brought to you by MTA Könyvtár és Információs Központ olvasók | Unauthenticated | Downloaded 11/17/26 12:49 PM UTC

között Monok István, az MTA KIK főigazgatója nyitotta meg. (Ugyanebben a kiállítótérben ugyanekkor nyílt meg a Művészeti Gyűjtemény új állandó kiállítása, amelyet Erdei Anna, az MTA volt főtitkárhelyettese nyitott meg.) A „Borúra derű" kiállításon összesen 35 tárlóban 185 műtárgy várta a látogatókat, akiknek a tájékozódását 26 képes-szöveges tabló, érintőképernyő és két hangzópont segíti. A digitális érintőképernyőn Radnóti *Bori notesze*, a *Carbo-kódex, Az ember tragédiája,* a *Kapcsos könyv,* a *Rohonci kódex,* Rákóczi szécsényi szövetséglevele és a „Szózat" teljes terjedelmében lapozható, és tanulmány is értelmezi őket. A két hangzóponton a kiállított versek hallgathatók meg olyan jeles művészek előadásában, mint például Bessenyei Ferenc vagy Latinovits Zoltán, Vörösmarty „Előszó" című versét pedig Pilinszky János mondja el. A falakon 17 eredeti olajfestmény és akvarell teszi teljesebbé a vizuális élményt. A megnyitó napjára kikerült a nyomdából a 70 oldalas, színes, képes kísérőfüzet is, amelyben az összes tabló teljes szövege olvasható, és a fontosabb műtárgyakról képek is láthatók.

A kiállítás rendezője három reménytelen, megvalósíthatatlan célt tűzött ki maga elé: dióhéjban ismertetni az MTA és a 2026-ban ugyancsak 200 éves Akadémiai Könyvtár történetét, valamint ízelítőt adni a gyűjtemény gazdagságából. Más intézménytől alig kölcsönöztünk: Eötvös Loránd torziós ingáján és a kortársi kitüntetéseken kívül a Művészeti Gyűjteménytől és a Zenetudományi Intézettől kaptunk festményeket. Kőrösi Csoma Sándor tibeti–angol szótára és Bolyai János édesapjához írott levelének kivételével az összes műtárgy a Kézirattárból származik.

A kiállítás egyben erőpróba is volt: megkísérelte bizonyítani, hogy nagy, reprezentatív kiállításokra sem kell horribilis összegeket költeni, és egy ember egyedül is meg tudja rendezni, meg tudja írni az összes tabló szövegét.

Egy rövid cikkben természetesen csak vázlatosan lehet bemutatni egy 185 műtárgyat bemutató kiállítást, arra sincs lehetőség, hogy valamennyi tárló címét külön feltüntessük, de minden nagyobb tartalmi egységet, témát igyekszünk pár sorban ismertetni.

A két intézmény alapítói, Széchenyi István és Teleki József kulcsfontosságú szerepük miatt két-két tárlót kaptak, az első a „legnagyobb magyaré". 1825. november 3-án a pozsonyi országgyűlésen Felsőbüki Nagy Pál „mennyköveket szóró" beszédben ostorozta az arisztokráciát, amiért nem áldoz a magyar nyelv ápolására hivatott tudós társaságra. „A nyelv fontosabb az alkotmánynál is" – vallotta. Beszédének hatására Széchenyi István – aki már októberben feltűnést keltett azzal, hogy a felsőtáblán, ahol kötelező volt a latin, magyarul szólalt fel – felajánlotta birtokai egyévi jövedelmét egy ilyen intézet létrehozására. Példáját Vay Ábrahám, Károlyi György és Andrássy György követte: ők négyen az Akadémia alapító atyái. Az első nagygyűlést 1831-ben tartották meg. Széchenyinek az apróbb dolgokra is futotta az erejéből, az Akadémia Johann Nepomuk Ender-féle allegóriáját és pecsétnyomóját *(1. ábra)* is az ő ötletei alapján tervezték, és tőle származik a jelmondat is: „Borúra derű". A Kézirattár sok autográfot őriz Széchenyitől, egyebek között a *Hitel,* a *Világ* és a *Stadium* kéziratát és vázlatait is; ezek a második tárlóba kerültek. A *Hitel* 1830-ban jelent meg, és azt

Brought to you by MTA Könyvtár és Információs Központ olvasók | Unauthenticated | Downloaded 11/17/26 12:49 PM UTC

vizsgálta, miért szegényebb a birtokos nemesség, mint lehetne: válasza a hitel hiánya és a nemesi kiváltságok bénító hatása volt. Reformokat, önismeretet és nevelést sürgetett, bízva a jövőben: „Sokan azt gondolják: Magyarország – volt; – én azt szeretem hinni: lesz!" A könyv óriási hatású bestseller lett, egy év alatt három magyar és három német kiadást ért meg.

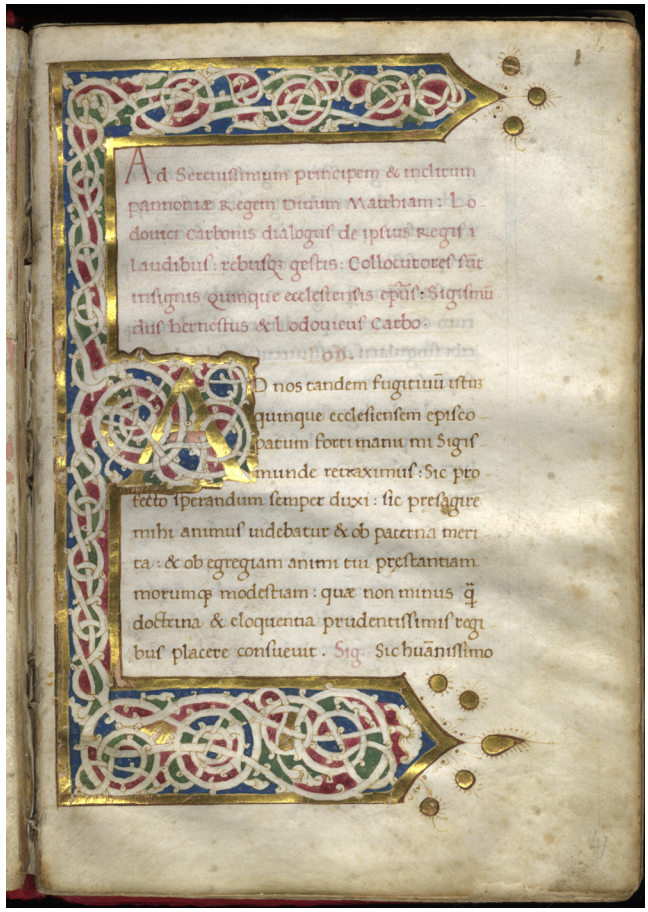

1. ábra. A Magyar Tudományos Akadémia első, hegyikristály pecsétnyomója kalcedonnyéllel
Forrás: MTA KIK Kézirattár és Régi Könyvek Gyűjteménye, Tárgyak 15

Széchenyi bejelentése után négy hónappal, 1826. március 17-én gróf Teleki József felajánlotta a Tudós Társaság céljára családi könyvárukat: 30 000 kötet könyvet, 600 kéziratos kötetet és 407 ősnyomtatványt. Teleki ajándékának értékét jól szemlélteti, hogy jelenleg 1250 ősnyomtatványunk van. 1865-ig, amíg palotája fel nem épült, az Akadémia hol itt, hol ott bérelt termeket, és a könyvtárat nem tudta felállítani. Először 1844-ben nyílott erre lehetőség, ebből az alkalomból írta Vörösmarty Mihály a „Gondolatok a könyvtárban" című bölcseleti versét, amelynek eredeti kézirata szintén látható a tárlaton.

Teleki József nyelvészként kezdte a pályáját, de történészként ért a csúcsra. Amikor 1852-ben megjelent monumentális, 12 kötetesre tervezett fő műve, a *Hunyadiak kora Magyarországon* első része, 1000 példányt ajándékozott az Akadémiának. Elnöksége évei alatt bőkezűen gyarapította a könyvtárat: tudóshagyatékokat, szótárakat, kódexeket és ősnyomtatványokat szerzett meg. Legértékesebb adománya a Carbo-kódex, amelyet 1840-ben vásárolt Németországban *(2. ábra)*. Ludovicus Carbo, itáliai humanista *Dialogus de Matthiae regis laudibus* című művét külön tárlóban állítottuk ki. A Bibliotheca Corviniana mintegy 2500 kötetéből ma 220 hiteles corvinát ismerünk; közülük egy, az 1473–1475 között Ferrarában készült Carbo-kódex az MTA KIK tulajdona. A párbeszédes mű Mátyás dicső tetteit magasztalja; szereplőinek és szövegének kiválasztása összefügghet az 1471-es összeesküvésben részt vevő Janus Pannonius kegyvesztésével.

Brought to you by MTA Könyvtár és Információs Központ olvasók | Unauthenticated | Downloaded 11/17/26 12:49 PM UTC

2. ábra. Carbo-kódex. Ludovicus Carbo: *Dialogus de Matthiae regis laudibus,* Ferrara, 1473–1475 körül
Forrás: MTA KIK Kézirattár és Régi Könyvek Gyűjteménye, K 397

Az Akadémián a tényleges élet 1830 végén, 1831 elején indult el, és az első évtizedek a magyar nyelv ápolása, művelése jegyében teltek. 1844-ig hazánkban a törvénykezés, az egyház és az iskola nyelve a latin volt, ezért a magyar tudományos szókincs fejlesztése létkérdésnek számított. Érthető tehát, hogy az 1831-es első nagygyűlés „egy tökéletes magyar Grammatica 's egy a lehetségig teljes szótár készítését rendeli el". A „teljes szótár", a Czuczor–Fogarasi-féle nagyszótár utolsó kötetére azonban 1872-ig kellett várni, de addig több olyan szótár hagyta el a nyomdát, amelyet előmunkálatoknak szántak hozzá. Például a magyar–német, német–magyar szótár, amelyek munkájából Vörösmarty Mihály és Toldy Ferenc derekasan kivették a részüket. Az Akadémia első feladatai között szabályozta a helyesírást: az első akadémiai szabályzat 1832-ben jelent meg, végső formába öntéséből Vörösmarty vállalt oroszlánrészt.

Brought to you by MTA Könyvtár és Információs Központ olvasók | Unauthenticated | Downloaded 11/17/26 12:49 PM UTC

Az 1830-as években még nem hunyt ki a nyelvújítási láz. Az Akadémia jó érzékkel azt mondta, hogy ne „mi" találjunk ki nyakatekertebbnél nyakatekertebb szavakat, hanem olvassuk újra régi nyelvemlékeinket, kódexeinket, amelyekben biztosan számos elfeledett, szép szó van, ezekbe leheljünk új életet. Jellemző a hazafiúi lelkesedésre, hogy felhívására értékesebbnél értékesebb kódexek kerültek az Akadémiára. Egy tárló ezekből ad ízelítőt. Látható a gazdagon illusztrált Érsekújvári kódex, a Czech-kódex, a Kriza-kódex, valamint a Nagyenyedi kódex, benne a legrégibb magyar nyelvű csízióval. Wathay Ferenc török fogságban írt, vízfestményekkel díszített énekeskönyvét 1842-ben kapta az Akadémia.

A latin kódexeket bemutató tárlóval a gyűjtemény gazdagságát kívántuk érzékeltetni. Pulszky Ferenc gazdagon illuminált francia kódexeket ajándékozott, Vigyázó Ferenc pedig 1928-ban teljes vagyonával együtt 73 kódexet hagyott az Akadémiára. Az ő adományaikon kívül látható még a gyűjtemény legrégibb darabja, az 1071–1085 körül készült Zárai hóráskönyv, valamint egy corvinatöredék, egy Bellifortis-lap, amelyet Vámbéry Ármin 1893-ban hozott haza Konstantinápolyból.

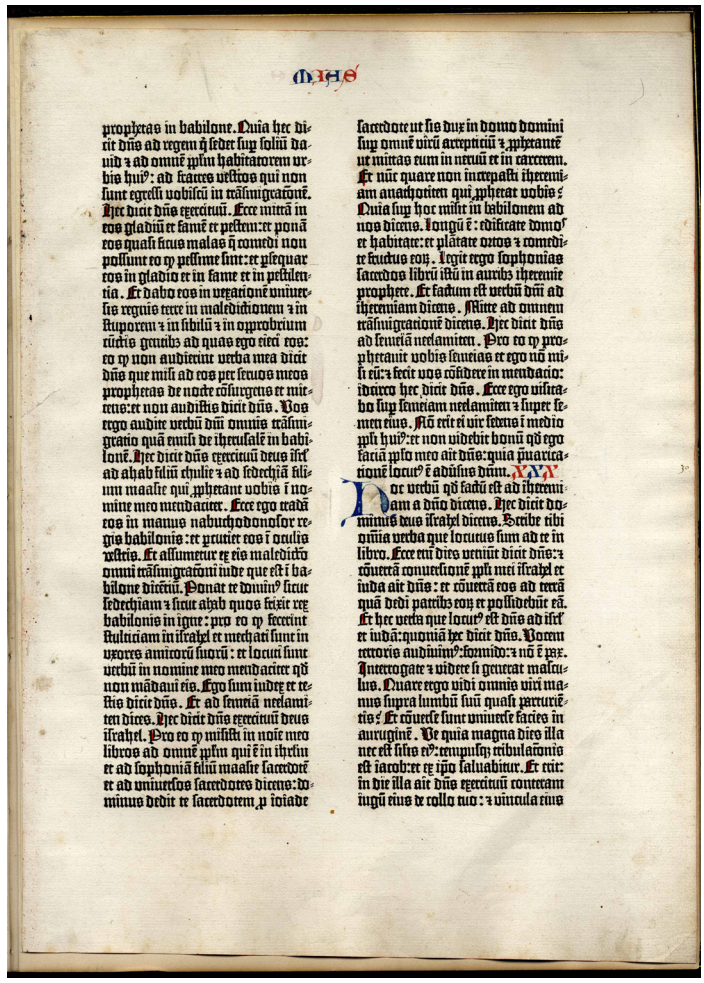
A reformáció egyik fő célkitűzése az volt, hogy minden nép a saját nyelvén olvassa a Bibliát. Ezt az igényt Gutenberg mozgatható betűkkel működő sajtója tette kielégíthetővé. Az 1456 táján készült 42 soros Bibliájából az Akadémiai Könyvtár egy eredeti lapot őriz *(3. ábra)*. A korai nyomtatványok még a kódexek szépségét utánozták: az iniciálékat gyakran kézzel rajzolták be, amire szép példa az 1470-es Iustinus-epitome. Egy ideig egymás mellett élt a kézzel írott és a nyomtatott könyv – ahogy ma a nyomtatott és a digitális könyv. 2025-ben Rozsondai Marianne, a Kézirattár korábbi vezetője és férje 56 ősnyomtatvánnyal és 7 antikvával gazdagította a gyűjteményt. Közülük egy Plautus-ősnyomtatványt állítottunk ki. Vigyázó Ferenc adománya óta a Rozsondai házaspáré a legnagyobb értékű ajándék, amit kaptunk.

Az első magyar nyelvű nyomtatványokat is bemutatjuk. Komjáti Benedek *Az Zenth Paal leveley magyar nyelven* című fordítása 1533-ban jelent meg Krakkóban, ez volt az első, teljesen magyar nyelvű könyv. Pár év múlva, 1541-ben Sárvár-Újszigeten megjelent az első magyar nyelvű, Magyarországon nyomtatott könyv is, Sylvester János *Újszövetség*e.

Történelmünk nagy alakjai két tárlót kaptak. Mátyás király 1486-os *Decretum maius*a, első nyomtatott törvénykönyvünk az írott jog elsőbbségét hangsúlyozta. Bocskai István szabadságharcának jogosságát külföldön is hirdető ritka nyomtatvány, Bethlen Gábor gyulafehérvári kollégiumának törvényei, I. Rákóczi György könyve, rajta a supralibrosával és Kemény János tatár fogságban írt imádságai ugyancsak a gyűjtemény részei. Zrínyi Miklóstól egy 1654-ben III. Ferdinándhoz írott eredeti levél látható, valamint a *Szigeti veszedelem* első kiadása.

A II. Rákóczi Ferenc vezette szabadságharc idején, 1705-ben a szécsényi országgyűlés Rákóczit vezérlő fejedelemmé választotta. Az „Instrumentum Confoederationis Inclytorum" kezdetű szövetséglevélre a résztvevők felesküdtek, majd aláírásukkal és pecsétjükkel látták el. A pergamen oklevél 152 aláírást őriz, többek között a fejedelemét, Bercsényi Miklósét, Károlyi Sándorét. Az oklevelet külön tárlóban állítottuk ki.

Brought to you by MTA Könyvtár és Információs Központ olvasók | Unauthenticated | Downloaded 11/17/26 12:49 PM UTC

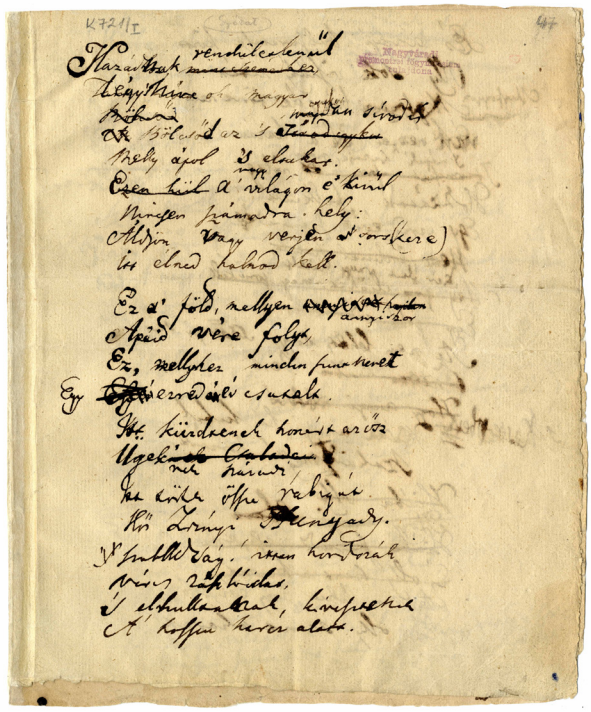
3. ábra. Johannes Gutenberg 42 soros Bibliájának egy lapja, Mainz, 1456
Forrás: MTA KIK Kézirattár és Régi Könyvek Gyűjteménye, Inc. 1000

Az Akadémia példányát 1870-ben Czartoryski László hercegtől kapta. Mindössze három példány készült belőle: egy Rákóczinál maradt, egyet Lengyelország prímása, egyet pedig a későbbi I. György brit király kapott.

Kevesen tudják, hogy az első akadémikus egy költő, író, festő volt: Kisfaludy Károly. Ő volt az első magyar író, aki – ha szűkösen is – az irodalomból élt, és közügygyé tette az irodalmat. 1821-ben elindította az *Aurora* zsebkönyvet, eköré gyűlt Bajza, Toldy, Vörösmarty és más fiatal írók, akik Pestet a magyar irodalom központjává tették, és győzelemre vitték a romantikát. Tanítványai az emlékére alapították meg 1836-ban a Kisfaludy Társaságot. Óriási tekintélyére jellemző, hogy újratemetésekor rajongói még koporsója egy szilánkját és a kézfejcsontját is megmentették az utókornak.

Brought to you by MTA Könyvtár és Információs Központ olvasók | Unauthenticated | Downloaded 11/17/26 12:49 PM UTC

Vörösmarty Mihály meghatározó szerepet játszott az Akadémia indulásakor, ezért ő is két tárlót kapott. Az egyikben leghíresebb versei, „A merengőhöz", „Az emberek", „A vén cigány" és az „Előszó" kézirata látható. A „Szózat" kéziratát külön tárlóba tettük, amely minden oldalról körbejárható *(4. ábra)*. Vörösmarty 1835-ben kezdte írni, és 1836-ban fejezte be a „Szózat"-ot. Megjelenése után futótűzként terjedt, hamarosan az egész ország ismerte. Szellemiségén erősen érződik Széchenyi hatása: „A magyarnak csak itt van egyedül hazája" – írta Széchenyi; Vörösmarty pedig: „A nagyvilágon e kívül / Nincsen számodra hely." A szabadságharc bukása után a költőt nyomasztotta a „nagyszerű halál" jóslata, egy kötetében saját kezűleg át is húzta a nemzethalálról szóló két strófát. Egressy Béni 1843-as megzenésítése nemzeti énekké emelte a verset.

4. ábra. A „Szózat" első kézirata, 1836
Forrás: MTA KIK Kézirattár és Régi Könyvek Gyűjteménye, K 721/I. 47. fol.

A Rákosi-korszakban hatalmi szóval elvitték az Akadémiáról Vörösmarty Mihály sakk-készletét, relikviáit és íróasztalát. Ezeket 2016-ban sikerült visszaszerezni, és most a tárlaton is megtekinthetők.

A kiállítás és a Kézirattár gyűjteményének legrejtélyesebb darabja, a Rohonci kódex – a világ egyik legismertebb megfejtetlen kézirata – külön tárlóban várja a látogatókat. A Batthyányak rohonci (ma: Rechnitz, Ausztria) könyvtárából került 1838-ban

Brought to you by MTA Könyvtár és Információs Központ olvasók | Unauthenticated | Downloaded 11/17/26 12:49 PM UTC

az Akadémiára. Nem tudjuk, ki hol mikor és milyen nyelven írta, és azt sem, hogy természetes nyelv vagy titkosírás-e. Az biztos, hogy jobbról balra kell olvasni, mert a jobb oldali margók feltűnően egyenesek, onnan kezdték írni a sorokat. Van, aki hamisítványnak tartja, de ha hamisítvány, akkor is gondos, mert 16. századi velencei papírra írták. 57 egyszerű tollrajza vallásos, bibliai tartalomra utal. Nyelvét mondták már sumérnak, ősmagyarnak, dákorománnak és védikusnak is, de egyik megfejtés sem bizonyult meggyőzőnek.

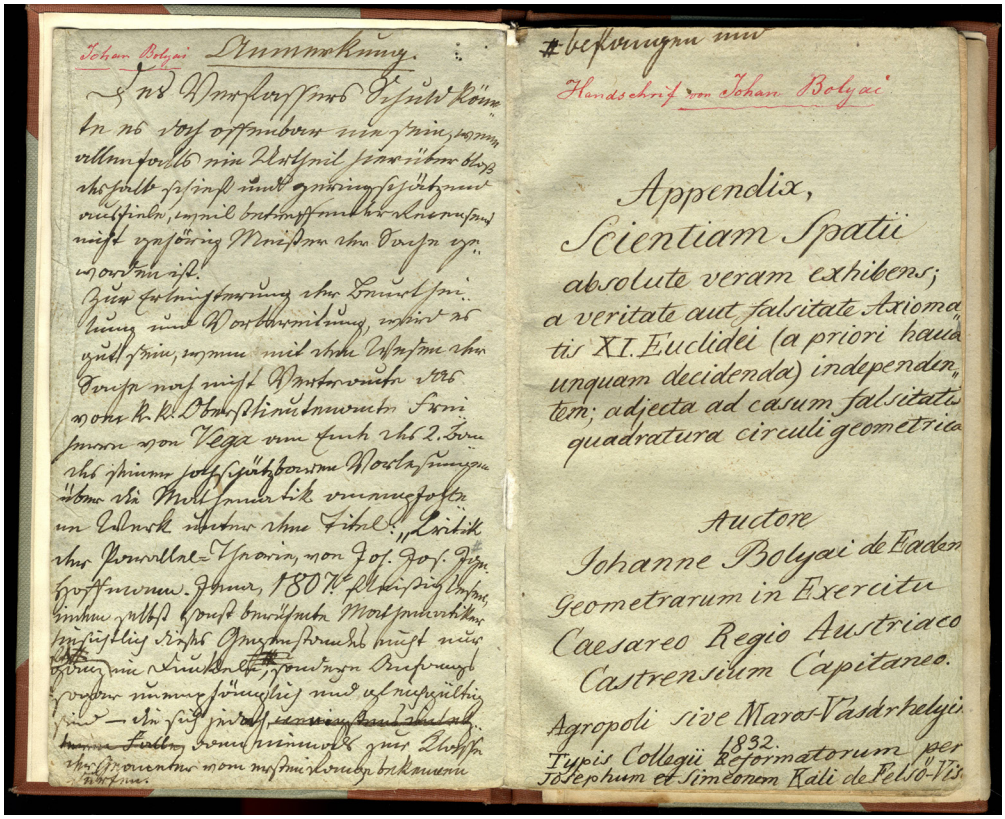
Kőrösi Csoma Sándor már diákként elhatározta, hogy Ázsiában felkutatja a magyarok őshazáját. 1819-ben csekély pénzzel, gyalog indult útnak. Az őshazát ugyan nem találta meg, de 1834-ben Kalkuttában megjelent tibeti nyelvtanával és tibeti–angol szótárával lerakta a tibetológia alapjait. A Tudós Társaság 1833-ban levelező tagjává választotta. 1842-ben Dardzsilingben, maláriában halt meg. Széchenyi nagyra becsülte Kőrösit, a síremlékét ábrázoló festményt döblingi íróasztalán tartotta, és rézkeretére az alábbi sorokat vésette: „Egy szegény árva magyar, pénz és taps nélkül, de elszánt kitartó hazafiságtul lelkesítve – Kőrösi Csoma Sándor – bölcsőjét kereste a Magyarnak, és végre összeroskadt fáradalmai alatt. Távul a hazától alussza örök álmát, de él minden jobb magyarnak lelkében. Az itt ábrázolt sírkő nyugszik hamvain. Britt Társaság emelte tudományos érdemeiért. Nem magas helyzet, nem kincs a nemzetek védőre, hanem törhetlen honszeretet, zarándoki önmegtagadás, és vas akarat. Vegyetek példát, hazánk nagyjai és gazdagai, egy árva fiún, és legyetek hű magyarok tettel, nem puszta szóval, áldozati készséggel és nem olcsó fitogtatással!” Kőrösi életműve 2009-ben felkerült az UNESCO Világemlékezet listájára (Memory of the World Register).

Bolyai Farkas, a marosvásárhelyi református kollégium polihisztor professzora 1832–1833-ban Marosvásárhelyen két kötetben jelentette meg *Tentamen* című művét, amelyben latinul ismertette saját és kortársai matematikai eredményeit. Az első kötet végére függeléket, latinul appendixet csatolt, fiának, Jánosnak *Scientiam Spatii…* (A tér tudománya…) című művét, amely *Appendix* néven vált világhírűvé. Bolyai János az *Appendix*ben dolgozta ki a nemeuklideszi geometriát. Felismerte, hogy a párhuzamossági posztulátumtól függetlenül is felépíthető következetes geometria, illetve annak tagadásával létrejön a hiperbolikus geometria. 1831 júniusában az *Appendix* különnyomatként is megjelent, amelynek egy különleges példányát, Bolyai János munkapéldányát a Kézirattár őrzi, rajta a két Bolyai saját kezű bejegyzéseivel, szerkesztéseivel *(5. ábra).* A kötet 2009-ben szintén felkerült az UNESCO Világemlékezet listájára.

A 19. században a Magyar Tudományos Akadémia és a Kisfaludy Társaság szervezte irodalmi és tudományos életünket. Mindkettő rendszeresen hirdetett meg pályázatokat, aminek köszönhetően irodalmunk számos klasszikus műve született meg, elég, ha csak a *Toldi*t említjük.

A pályaműveket jeligével, idegen kéz írásával kellett beadni. 1843-ban Jókai Mór *A zsidó fiú* című drámával pályázott; a kéziratot barátja, a vándorszínész Petőfi Sándor másolta le gyöngybetűkkel, fizetség nélkül. A hagyomány úgy tartja, hogy

Brought to you by MTA Könyvtár és Információs Központ olvasók | Unauthenticated | Downloaded 11/17/26 12:49 PM UTC

5. ábra. Bolyai János: *Appendix.* Különnyomat Bolyai János és Bolyai Farkas kézírásos javításaival
Forrás: MTA KIK Kézirattár és Régi Könyvek Gyűjteménye, 545.091

Petőfi a drámát személyesen vitte Pestre, és tőle vette át Toldy Ferenc, az Akadémia titoknoka. A pályadíjat Obernyik Károly *Főúr és pór* című műve kapta, de „dicséretet aratott" Jókai darabja és Madách Imre *Csák végnapjai* című tragédiája is. Madách egy másik művel is pályázott, a *Férfi és nő* cíművel, ami kevéssé eredeti alkotás. Jókai *A zsidó fiú*tól számította írói pályája kezdetét.

A Tudós Társaságot arisztokraták alapították, születésénél írók, költők bábáskodtak, ami az első fél évszázadban erősen meghatározta szellemiségét és a tagválasztást is. A vidéki első rendes tag is költő volt, Berzsenyi Dániel. Székét 1833-ban *Poétai harmonistika* című esztétikai dolgozatával foglalta el. Halhatatlanságát azonban nem ennek, hanem olyan verseinek köszönheti, mint például a kiállított „Búcsúzás Kemenesaljától".

Bár Kazinczy Ferenc volt a nyelvújítás vezéralakja, 1830-ban mégsem a nyelvtudományi, hanem a Történettudományi Osztály tagjává választották meg. Kazinczy megsértődött, és az Akadémiának nem volt lehetősége a csorbát kiköszörülni, mert fél év múlva elhunyt. Kéziratos hagyatékát, kiterjedt levelezését 1868-ban vásárolta meg

Brought to you by MTA Könyvtár és Információs Központ olvasók | Unauthenticated | Downloaded 11/17/26 12:49 PM UTC

az Akadémia, és a mai napig a korszak irodalomtörténeti kutatásainak alapforrása. A Martinovics-féle összeesküvésben való részvételéért Kazinczyt 1794-ben halálra ítélték, de végül kegyelmet kapott. Életének ezeket az éveit *Fogságom naplója* című művében örökítette meg.

A bencés szerzetes Czuczor Gergely nemcsak nyelvész volt, hanem költő is. 1848-ban jelent meg „Riadó" című költeménye, amiért hat év várfogságra ítélték. Teleki József közbenjárására büntetését enyhítették, „csak" három évet ült le, és a börtönévek alatt is engedélyezték neki, hogy a nagyszótáron dolgozzon. A kiállítás egyik kuriózuma Czuczor kufsteini bilincse *(6. ábra).*

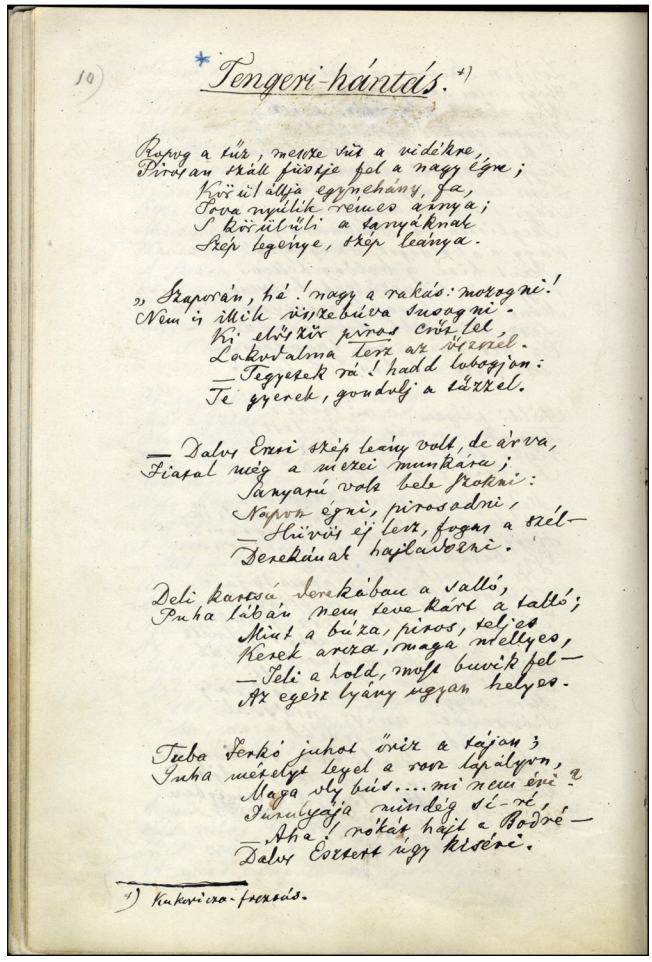
6. ábra. Czuczor Gergely bilincse kufsteini raboskodása idejéből
Forrás: MTA KIK Kézirattár és Régi Könyvek Gyűjteménye, Tárgyak 5

Arany János 1846-ban a Kisfaludy Társaság pályázatára küldte be a *Toldi*t. A mű annyira elkáprázta tta a bírálókat, hogy megemelték a díját; Arany azonban ennél is nagyobb jutalmat kapott: Petőfi barátságát. Petőfi 1847. február 4-én verses levélben köszöntötte: „Olvastam, költőtárs, olvastam művedet…" Így kezdődött Petőfi és Arany legendás barátsága, amelynek 34 levelét és számos ereklyéjét őrzi a Kézirattár. A leveleken kívül Arany révén számos Petőfi-ereklye, kokárdák, karszalag, ruhagomb került a gyűjteményünkbe. A legkülönösebb azonban egy parányi francia kötet, a „vándor Béranger", benne Petőfi, Arany, Tompa Mihály, Lévay József és Szász Károly bejegyzésével. Petőfi életében nem került kapcsolatba az Akadémiával, 1858-ban azonban *Összes költeményei* posztumusz megkapta az Akadémia nagyjutalmát.

Arany 1858-ban példátlan módon fél órán belül lett az Akadémia levelező, majd rendes tagja. 1860-ban Pestre hívták a Kisfaludy Társaság igazgatójának; ebben a tisztségében felismerte *Az ember tragédiája* jelentőségét, és kiadta a művet. 1865-ben

Brought to you by MTA Könyvtár és Információs Központ olvasók | Unauthenticated | Downloaded 11/17/26 12:49 PM UTC

az Akadémia titoknokává választották; csaknem 14 évig szolgált. Megszervezte a hivatalt, szerkesztette a kiadványokat, saját kezűleg bontotta a postát, magyarul, németül, angolul és franciául levelezett, jegyzőkönyveket és jelentéseket készített; 339 jegyzőkönyv és mintegy 4100 hivatali fogalmazványa maradt fenn. A terhes hivatali munka és romló egészsége miatt lemondott, és 1877 nyarán a Margitszigeten elővette a „kapcsos könyvet". A rézkapoccsal zárható könyvet Gyulai Pál 1856-ban ajándékozta Arany Jánosnak, amelybe elsőként a „Szondi két apródjá"-t másolta be. A *Kapcsos könyv* azonban főként az *Őszikék*ről és öregkori remekműveiről – „Tölgyek alatt", „Hídavatás", „Tengerihántás", „Epilógus" – híres. A kézirat a Kisfaludy Társasághoz került, és csodával határos módon túlélte Voinovich Géza villájának 1945-ös pusztulását. 1952 óta az MTA Könyvtára Kézirattára őrzi *(7. ábra)*.

10)

* Tengeri-hántás. *)

Ropog a tűz, messze süt a vidékre,
Pirosan száll fiatja fel a nagy égre;
Körül állja egynehány, ja,
Tova nyúlik tréfás ajka;
S körülülik a tanyáknak
Szép legénye, szép leánya.

„Szaporán, há! nagy a rakás: mozogni!
Nem is illik visszebúva susogni."
Ki elsőször piros csővel,
Lakodalma lesz az őszszel.
— Tegyetek rá! hadd lubogjon:
Te gyerek, gondulj a tűzzel.

— Dalos Eszti szép leány volt, de árva,
Fiatal még a mértei munkára;
Tanyasi volt bele frakni:
Napon égni, pirosadni,
— Hűvös éj lesz, fogas a szél —
Szerelmünk hajlandóbbi.

Deli karcsú derekában a talló,
Puha lábán nem teve kárt a tallló;
Mint a búza, piros, teljes,
Kerek arcza, maga mellyes,
— Teli a hold, most bujik fel —
Az egész tyúny úgyan helyes.

Tedva Jenkó juhot őriz a tájon?
Juha mészelyt legyel a rossz lapályon,
Maga vly bús.... mi neve évi?
Tanulgyája mindég sí-ré,
— Aha! rókát hajt a Bodré —
Dalos Eszti úgy kísére.

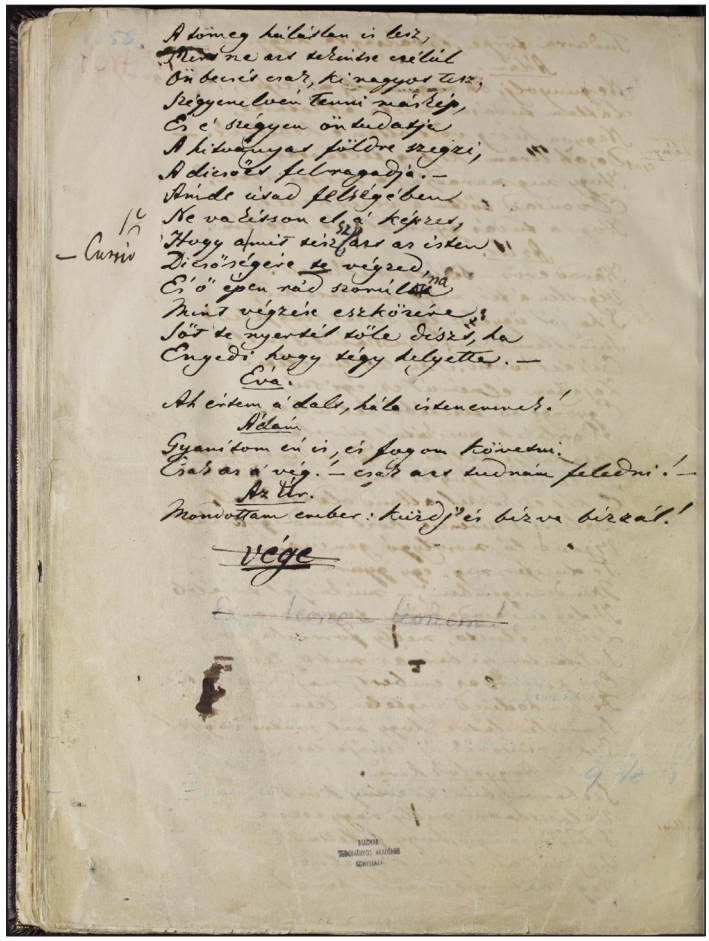
*) Kukoricza-fosztás.

7. ábra. Arany János „Tengerihántás" című balladája a *Kapcsos könyv*ben
Forrás: MTA KIK Kézirattár és Régi Könyvek Gyűjteménye, K 510

Brought to you by MTA Könyvtár és Információs Központ olvasók | Unauthenticated | Downloaded 11/17/26 12:49 PM UTC

Madách 1859–1860-ban szinte titokban írta *Az ember tragédiáját*, majd 1861-ben Arany Jánosnak adta bírálatra. Arany először Faust-utánérzésnek vélte, és félretette, később azonban felismerte nagyságát: „Hatalmas gondolatokkal teljes. Első tehetség Petőfi óta…" Madách szabad kezet adott neki a javításokhoz. Arany elsősorban helyesírási, nyelvi és verselési módosításokat tett, a mű lényegét nem változtatta meg, bár néhány szállóigévé vált sort ő öntött végleges formába. Az eredeti kézirat a Kisfaludy Társaság 1952-es felszámolása után került az MTA Könyvtárába *(8. ábra)*.

Az Akadémia 1830. november 17-én megválasztott első 23 rendes tagja közé mindössze 2 matematikus és 4 természettudós került. A természettudósok tekintélye csak az 1880-as években kezdett megnőni, amikor a természettudományok robbanásszerű fejlődésnek indultak. Az Akadémia megérezte az idők szavát, és 1889-ben báró Eötvös Loránd fizikust választotta elnökévé; ő volt az első természettudós ezen a poszton,

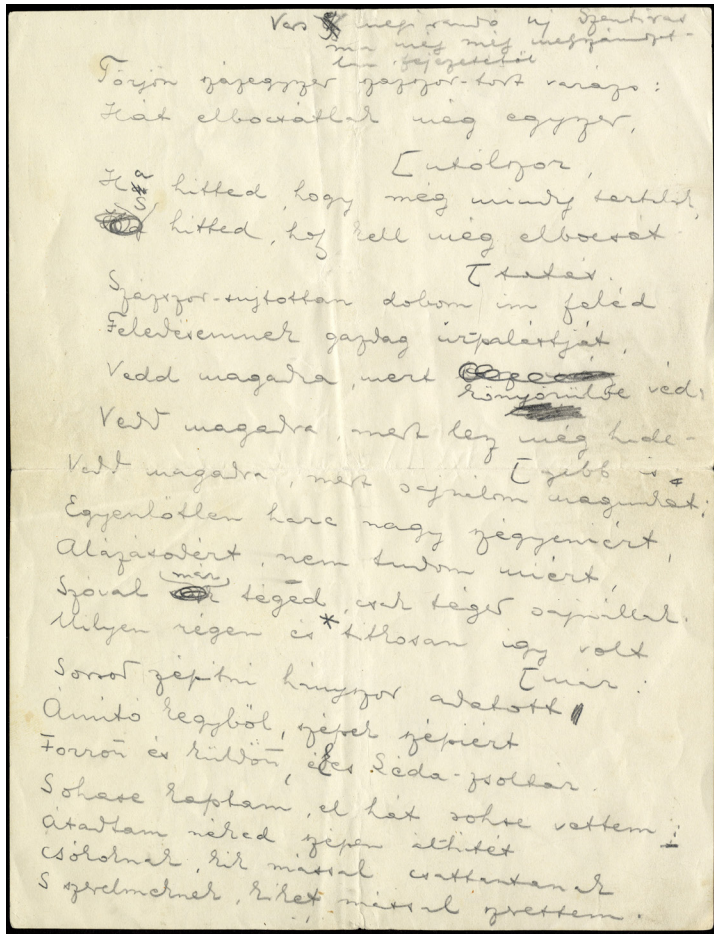
8. ábra. Madách Imre *Az ember tragédiájá*nak kézirata, 1861
Forrás: MTA KIK Kézirattár és Régi Könyvek Gyűjteménye, K 531

Brought to you by MTA Könyvtár és Információs Központ olvasók | Unauthenticated | Downloaded 11/17/26 12:49 PM UTC

és 16 évig vezette az intézményt. Eötvöst a gravitációs tér mérésére szerkesztett torziós inga tette világhírűvé; az ehhez kapcsolódó dokumentumok 2015-ben felkerültek az UNESCO Világemlékezet listájára. Einsteinnek tulajdonítják a halálakor mondott szavakat: „A fizika egyik fejedelme halt meg!"

Ady azt kérte, hogy legépelésük után versei kéziratát dobják ki. A Léda-szerelmet 1912-ben lezáró „Elbocsátó, szép üzenet" kéziratának is a *Nyugat* papírkosarában kellett volna végeznie, de öccse, Ady Lajos, aki bevitte a szerkesztőségbe, szerencsére nem tépte szét. Ady Lajos özvegyétől került a gyűjteményünkbe *(9. ábra)*.

Ady életében egyetlen könyv sem játszott olyan fontos szerepet, mint a könyvek könyve. Ennek ellenére bibliájának csak a háttáblája maradt az utókorra, belső oldalán az alábbi mondattal és dátummal: „Eli, Eli Lama Sabaktana [sic!], 1918 okt 23". Istennel és önmagával viaskodva ezen a borzalmas éjszakán tépte szét szeretett

9. ábra. Ady Endre „Elbocsátó, szép üzenet" című versének kézirata
Forrás: MTA KIK Kézirattár és Régi Könyvek Gyűjteménye, K 5/1

Brought to you by MTA Könyvtár és Információs Központ olvasók | Unauthenticated | Downloaded 11/17/26 12:49 PM UTC

bibliáját. A nyugatos költők közül Ady-gyűjteményünk a leggazdagabb, több lépésben kerültek hozzánk a költő versei, levelei, relikviái.

Babits Mihály talán legismertebb versében, az „Esti kérdés"-ben bámulatos egységben ötvözi a filozofikus gondolatokat, a zeneiséget és a líraiságot; a lét, az élet értelmét kutatva az idő mibenlétén töpreng. Kosztolányi Dezső a magyar nyelv nagy művésze és egyik legvirtuózabb verselője felesége nevére írta híres versét, az „Iloná"-t, amely az Ilona név lágy hangjaival, játékos, csupa zene, csengő-bongó, andalító rímeivel elvarázsolja az olvasókat. A szintén a *Nyugat* első nemzedékéhez tartozó Tóth Árpád „Esti sugárkoszorú"-jából meghitt, idilli, földöntúli szépség árad, ahogy a szerelem időtlenségét ragadja meg: „És percek mentek, ezredévek jöttek –".

Szabó Lőrincnek, a *Nyugat* második nemzedéke legtehetségesebb lírikusának gazdag irodalmi hagyatékát őrizzük: versei, vers-, próza- és drámafordításai, cikkei, előadásai, levelezése, gyorsírásos feljegyzései, eredeti kéziratai egyaránt a Kézirattárban találhatók.

1935–36-ban Gyömrői Edit kezelte József Attilát, és a költő beleszeretett pszichoanalitikusába. Viszonyuk azonban megromlott, és a viszonzatlan szerelem szülte 1936-ban az „…Aki szeretni gyáva vagy" című, kegyetlen verset.

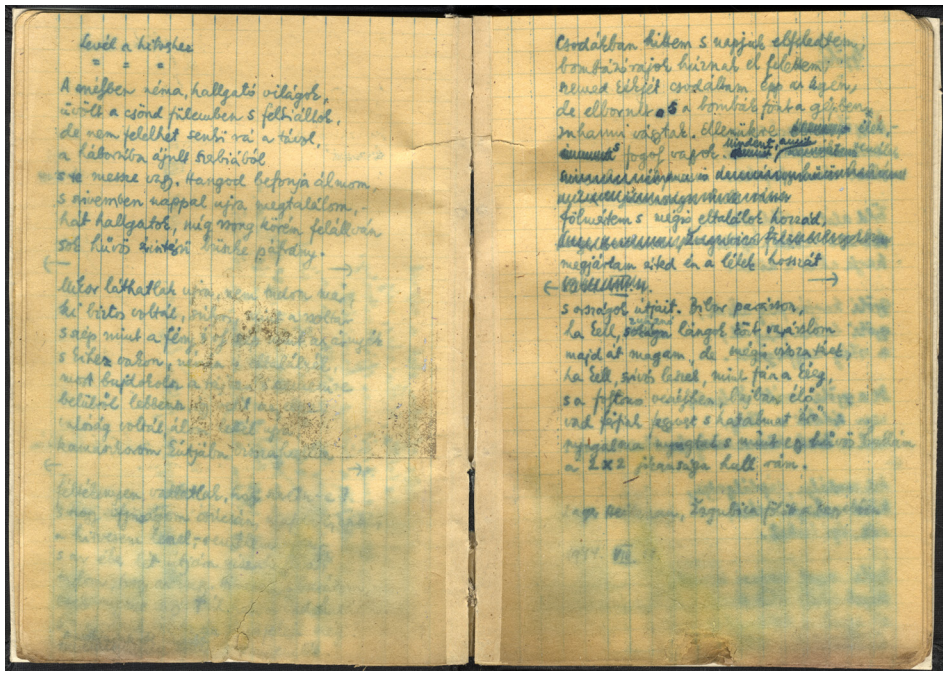
Pilinszky János hagyatékát ajándékba kaptuk, benne nemcsak életműve, hanem a 20. század egyik legrejtélyesebb és legszebb versével, az „Apokrif" első, nyers változatával.

Radnóti Miklós munkaszolgálatos menetoszlopa 1944 szeptemberében indult a szerbiai Borból Magyarország felé. A végsőkig legyengült költőt társaival együtt november 9-én Abda határában agyonlőtték. A tömegsírt 1946-ban tárták fel; Radnóti viharkabátja zsebéből került elő egy harminclapos füzet, benne a bori táborban és az erőltetett menet során írt tíz verssel. A *Bori notesz* őrzi többek között a „Hetedik ecloga", a „Nyolcadik ecloga", a „Levél a hitveshez", a „Gyökér", az „À la recherche", az „Erőltetett menet" és a „Razglednicák" szövegét *(10. ábra).* Az erőltetett menet indulása előtt Radnóti külön lapokra is lemásolta a verseit, és azokat átadta Szalai Sándornak, a későbbi szociológus akadémikusnak. Szalai épségben hazaért, a külön verslapok közül is látható kettő a külön tárlóban.

1949-ig, az Akadémia kommunista átszervezéséig művészek is tagjai lehettek az Akadémiának, és bár Liszt Ferenc nagy tiszteletnek örvendett, mégsem lett tag, mert muzsikusokat akkor még nem választottak meg. Vörösmarty „Liszt Ferenchez" című ódájával hódolt géniusza előtt, amit a címzett levélben köszönt meg. Az eredeti levél látható a vitrinben.

A 20. század két legnagyobb magyar zeneszerzője, Bartók és Kodály viszont tagja volt az Akadémiának. Az akkor már világhírű Bartókot 1935-ben választották levelező taggá, székfoglaló előadását Liszt Ferencről tartotta. Kodályt 1943-ban választották levelező, 1945-ben pedig rendes taggá. 1945 után az Akadémia válságos éveket élt át, a kettészakadás fenyegette, mert a „vaskalapos" bölcsészek uralta Akadémiával elégedetlen Szent-Györgyi Albert megalapította a Magyar Természettudományi Akadémiát. A válsághelyzetben, 1946-ban a rendkívüli tekintélyű Kodály Zoltánt

Brought to you by MTA Könyvtár és Információs Központ olvasók | Unauthenticated | Downloaded 11/17/26 12:49 PM UTC

10. ábra. Radnóti Miklós: *Bori notesz*
Forrás: MTA KIK Kézirattár és Régi Könyvek Gyűjteménye, Ms 2642/25

választották meg elnöknek, aki első elnöki beszédében a tudományterületek kibékítését tűzte ki céljául: „Legyen béke köztünk!" Kodálynak hála az Akadémia nem szakadt ketté, de az 1949-es kommunista átalakítást már az ő tekintélye sem tudta megakadályozni.

A fizika aranykora a 20. század első harmadában kezdődött Albert Einstein relativitáselméletével és a Werner Heisenberg-féle kvantumfizikával. A 20. századi fizika forradalmából több Budapestről elszármazott tudós is kivette részét. Szilárd Leó felismerte a nukleáris láncreakció lehetőségét, Teller Ede és Wigner Jenő ugyancsak dolgozott az amerikai atomprogramon. Neumann János a modern elektronikus számítógép elvi alapjait rakta le, Bay Zoltán csapata 1946-ban Európában elsőként radarozta meg a Holdat. Gábor Dénes a holográfiáért kapott Nobel-díjat. Szomorú, hogy a „marslakók" többsége külföldön lett világhírű; Szent-Györgyi Albert is az USA-ba távozott tíz évvel 1937-es Nobel-díja után. A korszakalkotó tudósok sok nálunk őrzött kéziratából csak párat tudtunk kiállítani.

Lukács György 1908-ban *A modern dráma fejlődéstörténete* első változatával elnyerte a Kisfaludy Társaság pályadíját, de 1918-ban hátat fordított addigi munkásságának, és belépett a kommunista pártba. A Tanácsköztársaság idején helyettes közoktatási népbiztosként felfüggesztette a „reakciós" Akadémia működését; vagyonát lefoglalták, elnökét, Berzeviczy Albertet letartóztatták, palotáját a Vörös Őrség

Brought to you by MTA Könyvtár és Információs Központ olvasók | Unauthenticated | Downloaded 11/17/26 12:49 PM UTC

rendelkezésére bocsátották. A kommün bukása után Lukács emigrált, 1945-ben tért haza a Szovjetunióból, és a kommunista kulturális politika vezető alakjaként az Akadémia szovjetizálásában is szerepet vállalt. 1948-ban tiszteleti, 1949-ben pedig rendes taggá választották, 1949 és 1958 között tagja volt az MTA Elnökségének is. A kommunista párt taktikája az Akadémia „lassú kivéreztetése" volt: a földreform révén megfosztották legfőbb jövedelemforrásától, a Vigyázó-birtokoktól, és az MTA elveszítette anyagi függetlenségét. 1949 novemberében megváltoztatták az alapszabályait, köztestületi jellege megszűnt, az államosítása befejeződött. Lukács 1971-ben meghalt, kéziratait és könyveit az Akadémiára hagyta, de végakarata szerint nem oda kerültek, hanem a Lukács Archívumba.

Az orvosok kezdettől fontos szerepet játszottak a Tudós Társaságban. Toldy Ferenc eredetileg orvos volt, Bugát Pál pedig a magyar orvosi műnyelv megteremtésében szerzett érdemeket; többek között az *ideg, láz, genny* és *tályog* szavakat honosította meg. Balassa János, a modern magyar sebészet egyik megalapítója Európában az elsők között alkalmazta az általános érzéstelenítést. Barátja, Semmelweis Ignác 1847-ben felismerte a gyermekágyi láz fertőzéses eredetét és a klórmeszes kézmosás jelentőségét. 1949 óta három orvos elnöke volt az MTA-nak: Rusznyák István, Szentágothai János és Vizi E. Szilveszter. Rusznyák alatt épült ki a kutatóintézet-hálózat, de elnökségét súlyosan terheli Sántha Kálmán politikai meghurcolásának támogatása. Szentágothai világhírű idegtudósként, Vizi E. Szilveszter farmakológusként vezette az Akadémiát.

A magyar tudomány napjainkban is világraszóló eredményekkel büszkélkedhet. Lovász László, az MTA 2014–2020 közötti elnöke a diszkrét matematika és számítástudomány legnagyobb alakja; munkásságát Wolf-, Kiotó- és Abel-díjjal is elismerték. Mindhármat, de főként az utóbbit a matematika Nobel-díjaként tartják számon. Egészen kivételes eset, hogy valakinek három „Nobel-díja" legyen! A magyar matematika erősségét bizonyítja, hogy az Abel-díjat egy másik magyar matematikus is megkapta: 2012-ben Szemerédi Endre volt a kitüntetett. 2023-ban Karikó Katalin az mRNS-alapú orvosi technológia kifejlesztéséért fiziológiai és orvostudományi, Krausz Ferenc pedig az attoszekundumos fényimpulzusok kutatásáért fizikai Nobel-díjat kapott. Meg kell említeni Kondorosi Évát, akinek munkásságát 2018-ban ismerték el a kémiai ökológia magas rangú Balzan-díjával. 2011-ben három magyar agykutató, Somogyi Péter, Buzsáki György és az MTA volt elnöke, Freund Tamás kapta meg az első alkalommal odaítélt Agy díjat (Brain Prize), amelyet az agykutatók Nobel-díjának neveznek.

A kiállítás óriási siker, 2026 júliusáig, a nyári zárásig húszezren tekintették meg. A látogatók nagy száma és a siker hatására az Akadémia vezetősége úgy döntött, hogy az eredeti tervekkel ellentétben a kiállítás nem zár be 2026. december 13-án, hanem 2027. március 20-áig meghosszabbítják a nyitvatartását. A kiállítás sikere igazolni látszik a rendező azon merésznek tűnő véleményét, hogy látványosabb és főként drágább kiállítást sokat rendeztek már hazánkban, de ennyi nemzeti kincs egyszerre egy kiállításon még nem volt látható.

Brought to you by MTA Könyvtár és Információs Központ olvasók | Unauthenticated | Downloaded 11/17/26 12:49 PM UTC